

завдань у районі операції Об'єднаних сил. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Київ, 2020. № 1 (68). С. 6–12. URL: <http://znpcvsd.nuou.org.ua/article/view/201390>

6. Сніцаренко П. М., Грицюк В. В. Аналіз стану виявлення та оцінювання негативного інформаційного впливу на особовий склад Збройних Сил України в системі протидії такому впливу. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. - 2019. - № 2. - С. 52-61. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2019_2_10.

7. Ткаченко В. А. Інформаційний вплив як вид інформаційного забезпечення в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : зб. наук. пр. Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ, 2020. URL: <http://znpcvsd.nuou.org.ua/article/view/212958>

Олена Шуст,
*доктор економічних наук, професор,
ректор Білоцерківського національного аграрного університету,
Україна, Біла Церква*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

В економіці України аграрний сектор займає вирішальне значення у формуванні соціально-економічного стану суспільства та забезпеченні продовольчої безпеки країни. Незважаючи на кризу економіки України, що викликано в першу чергу *повномаштабним вторгненням* РФ, аграрний сектор нашої країни виявив фінансову стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу. Необхідно зазначити, що частка в структурі ВВП у 2022 р. становила 8,6%, що на 2,3в.п. менше ніж у 2021 р. При цьому слід відзначити, що сільське господарство є лідером серед галузей матеріального виробництва по формуванню ВВП.

Подібна ситуація спостерігається і при формуванні валової доданої вартості,

де частка сільського господарства дещо знизилась у 2022 р. порівняно з 2018 р. на 2,7 в.п. Водночас дана галузь відіграє провідну роль у формуванні аналізованого показника, що відображає макроекономічний стан країни.

Таблиця 1

Динаміка валового внутрішнього продукту, валової доданої вартості та обсягів експорту товарів, 2018–2022 рр.

показник	Рік					2022 р.у % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млн грн							
Сільське господарство,	360998	356563	393077	593367	449148	124,4	75,7
всього	3560302	3977198	4222026	5450849	5239114	147,2	96,1
У % до всього	10,1	9,0	9,3	10,9	8,6	-1,5 в.п.	-2,3 в.п.
Валова додана вартість (основні ціни), млн грн							
Сільське, господарство	360757	356563	393077	593367	426817	118,3	71,9
всього	3016960	3421628	3626725	4684726	4580393	151,8	97,8
У % до всього	12,0	10,4	10,8	12,7	9,3	-2,7 в.п.	-3,4 в.п.
Експорт, тис. доларів США							
Сільське господарство	18612	22144	22179	27709	23390	125,7	84,4
У % до всього	48,8	44,2	45,1	40,7	53,0	4,2 в.п.	12,3 в.п.
вт.ч. зернові	7241	9633	9411	12344	9108	125,8	73,8
У % до всього	19,0	19,2	19,1	18,1	20,6	1,6 в.п.	2,5 в.п.
Всього експорт	38127,1	50054,6	49191,8	68072,3	44135,6	115,8	64,8

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

Незважаючи на логістичну кризу, що характеризується нестабільною роботою морських портів та руйнуванням об'єктів збутової інфраструктури, частка сільськогосподарської продукції в структурі експорту товарів зросла у 2022 р. порівняно 2021 р. на 12,3 в.п. і становила 53%, що стало одним із головних гарантів валютних надходжень в економіку країни. При цьому необхідно відзначити, що у

вартісному вимірі спостерігалось зниження на 15,6%. У структурі загального експорту товарів найбільшу частку склали зернові культури, що характеризуються як товари з низьким рівнем доданої вартості.

В економічно розвинутих країнах частка сільського господарства в структурі ВВП становить лише 1,4%, а у слаборозвинутих – понад 30%.

Так, у найбільшого світового виробника продуктів харчування – Голландії частка сільського господарства в структурі ВВП становить лише 1,8%, а кількість зайнятих у цій галузі – лише 2%. В Україні у 2021 р. вищезазначені показники становили 10,9% та 8% відповідно.

Отже, нинішній стан економіки України від впливу двох основних чинників: «прокляття ресурсів» у вигляді сільськогосподарських угідь, що характеризується високим рівнем родючості та вигідного географічного розташування, що характеризується проявом «голландської хвороби», спричиненої залежністю від масового експорту аграрної сировини, зокрема зерна.

Фактично Україна поступово здійснила «інволюційний перехід» від країни-експортера металургійної та хімічної продукції до сталого експортера аграрної сировини та окремих продуктів харчування із незначною доданою вартістю.

Сировинна орієнтація економіки призвела до того, що на вітчизняну національну грошову одиницю – гривню, тривалий час має вплив «ефект Гронінгена». Тривалий час курсова стабільність гривні визначалася не економічною ефективністю національної економіки та її інвестиційною привабливістю, а зростанням експортної виручки від продажу сировини, металу та сільськогосподарської продукції.

Водночас слід зазначити, що стрімкий розвиток аграрного сектору України та його відносно висока прибутковість навіть в умовах військової агресії (в 2022 р. рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств становив 21%), що чітко відповідає постулатам «теореми Рибчинського». Як свідчить її зміст, у разі появи зростаючого чинника виробництва стрімко розвиватимуться ті галузі економіки, де цей чинник є переважним. Нині, навіть в складних економічних умовах здійснюється відшкодування податку на додану вартість експортерам зерна. З урахуванням викладеного, *варто констатувати*, що в

Україні найнижча в Європі орендна плата за використання земель сільськогосподарського призначення.

Норвезький економіст Ерік Райнерт у своїй книзі «Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними» переконливо показав на прикладах конкретних країн, демонструючи, як ставка на сільське господарство змушувала деградувати промисловість та знижувати економічний розвиток держави [1].

Наявність у країни природних переваг, таких як, наприклад, родючі чорноземи та сприятливий клімат, зовсім не означає процвітання нації. Навпаки такий стан справ проковує нещадну експлуатацію ресурсів з метою отримання легкого прибутку за рахунок експорту цих ресурсів. Дана обставина спричиняє низку економічних та соціальних проблем. Так, в 2020 р. в наслідок не виваженої господарської діяльності суб'єктів агробізнесу в Україні щорічно від ерозії втрачається від 300-400 до 500-600 млн тонн ґрунту. Урожайність сільгоспкультур на еродованих ґрунтах на 20-60% нижча проти нееродованих. Втрати продукції землеробства від ерозії, за експертними оцінками, перевищують 9-12 млн тонн зернових одиниць, еколого-економічні збитки внаслідок ерозії перевищують 10 млрд дол. США щороку [2].

Усі виробники сировини перебувають у зоні ризику: їх основні товари можуть у будь-який момент подешевшати та обвалити економіку. Основна причина сировинних ризиків: орієнтація на моно виробництво з спадною віддачею та неправильне застосування теорії порівняльних переваг, яка була сформульована ще ХІХ ст. англійським економістом Давидом Рікардо і свідчить, що торгівля вигідна у разі її базування як на абсолютних так і на відносних перевагах.

Щодо України – прояв даної теорії проявляється наступним чином: у нас сприятливі умови для сільського господарства, то відповідно є абсолютні переваги в сільському господарстві порівняно з іншими країнами, тому ми концентруватимемося на виробництві кукурудзи, зерна та соняшникової олії, тобто сировинних монотоварів із спадною віддачею. Однак на відміну від товарів з високим рівнем доданої вартості, на випуску продукції сільського господарства не можна отримати ефект від масштабу.

Незважаючи на переконання науковців у незмінності попиту на продовольство на протязі тривалого часу, не варто забувати, що закони світової економіки діють невблаганно: високі ціни та попит призводять до розвитку альтернативних технологій та подальшого циклічного обвалу шляхом розвитку альтернативних способів виробництва, появою модифікованих заміників (штучне м'ясо), та нових світових гравців виробництва продуктів харчування. Крім того, для виробництва сільськогосподарської продукції характерним є прояв кліматичних ризиків.

Вважаємо, що повоєнний період відродження економіки України повинен бути охарактеризований, як «індустріалізація» галузей народного господарства. Фінансову основу вищезазначеного процесу повинен закласти аграрний сектор.

Частина доходів від експорту сільськогосподарської продукції доцільно використати для структурної перебудови економіки шляхом формування інвестиційних фондів розвитку. Без їх створення, наша країна не зможе провести ефективну структурну трансформацію національної економіки.

З огляду на сучасну наукову думку та вплив глобалізації можна стверджувати, що в довгостроковій перспективі орієнтація має бути виключно на ресурсний (аграрний) потенціал країни, що надзвичайно негативно буде впливати на її економічне майбутнє. Економіки провідних країн світу перебувають під впливом четвертої індустріальної революції, де сировина перестає приносити надприбутки, а їх дохід формується за рахунок виробництва продукції з високою доданою вартості та значною науково-технологічною складовою, інноваціями та синергією.

У новітній історії існують приклади, коли держави за 8-12 років майже кардинально диверсифікували свою структуру експорту, збільшуючи питому вагу її більш вартісної та технологічної складових (Китай, В'єтнам, Південна Корея, Туреччина, тощо). Найважливішу роль у цьому відігравали, по-перше, держава та її політика підтримки, по-друге – інвестори, які спільно досягали поступового вбудовування локальних компаній у глобальні ланцюжки доданої вартості – спочатку як проміжних агентів чи локальних виробників, а потім кінцевими суб'єктами ланцюжка, зокрема у вигляді транснаціональних корпорацій.

В даному випадку доцільно процитувати Фрідріха Гайєка: «Усім нам важко миритися з незавершеними справами, тому час починати втечу від прокляття

сировинної економіки» [3, с.56].

Як свідчить досвід країн світу, зокрема Республіки Корея, що основою для трансформації «сировинної» економіки до високотехнологічної повинна спиратися на гнучку політику адаптації у глобальних ланцюжках доданої вартості. Її складовими є:

- залучення та переорієнтування інвестицій на створення та модернізацію національних виробництв на більш глибоку переробку, стимулювання розвитку суміжних галузей переробки (упаковка, холодовий ланцюжок, складське обладнання, зрошення, виробництво добрив);
- створення та розвиток національних продовольчих кластерів, інтегрованих з переробними підприємствами, науково-дослідними інститутами та афілійованими компаніями;
- просування інтересів вітчизняних виробників на світових ринках, проведення Національних виставок харчових продуктів;
- середньострокове та довгострокове фінансування державних програм пільгового кредитування переробної галузі та суміжних секторів економіки;
- широке дерегулювання економічних відносин, максимальне розширення можливостей у торгівлі агропродовольством.

Список використаних джерел

1. Райнерт Е. Як багаті країни стали багатими... І чому бідні країни залишаються бідними. Саміт книга, 2019. 416 с.
2. Захист ґрунтів від ерозії – запорука достатку кожного українця. URL:<http://www.agroprofi.com.ua/statti/1896-zakhyst-gruntiv-vid-eroziyi-zaporuka-dostatku-kozhnoho-ukrayintsya>.
3. Гаєк Ф. Шлях до рабства; пер. з англ. Сергій Рачинський. Київ: Наш Формат, 2022. 203 с.